

BOGÁR JUDIT

*A vallásosság mozzanatai egy evangélikus lelkész életében
a 18. század elején**

A 18. század elejének egyik rendkívül sokoldalú, s majd' harminc éven keresztül vezetett naplójának¹ köszönhetően a korabeli mindennapokról rengeteg információval szolgáló alakja ifj. Buchholtz György (1688–1737). A két kötetes, összesen közel háromezer oldalnyi latin nyelvű kéziratban 1709. május 9. és 1737. július 25. között minden egyes napról szerepel valamilyen feljegyzés, ha más nem, legalább annyi, hogy aznap semmi említésre méltó nem történt. Szerencsére az ilyen jellegű beírásból csak kevés akad, a többiből – bár azok is meglehetősen tömörek, szűkszavúak – kirajzolódik a napló gazdájának, a nagypalugyai, majd késmárki rektornak, evangélikus lelkésznek, polihisztornak, Buchholtz Györgynek alakja, élete, mindennapi tevékenysége. Vallásosságának is számos aspektusa tükröződik diáriumában: lelkészi munkája, részvétele a felföldi evangélikusság életében, kapcsolata a pietizmussal és a másvallásúakkal, a hit személyes és közösségi megélésének mozzanatai otthon, a templomban és az iskolában, imádságai, érdeklődése a lutheranizmus történeti emlékei iránt.

Apai felmenői generációkra visszamenően evangélikus lelkészek voltak, ő maga is teológiát tanulni ment ifjúkorában Greifswaldba. Útközben, amíg a pestisjárvány okozta karantén miatt hetekig a hajón vesztegeltek, prédikált társainak.² Egyetemi éveiben vasárnaponként gyakran több templomba is elment, olykor azt is lejegyezte, miről szólt a prédikáció,³ s mindig megemlítette, ha Úrvacsorához járult. Az egyik professzortól tanulmányai végén kapott testimonium szerint szerénység, kegyesség, szorgalom, a világi hívsá-

---

* A tanulmány az OTKA K100446 sz. pályázat támogatásával készült. A szerző az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport tagja.

¹ Jelenleg Turócszentmártonban, a szlovák nemzeti könyvtár levéltárában (Slovenská národná knižnica, Archív literatúry a umenia; korábban Matica slovenská) őrzik, jelzete C 24/1–2. – A naplóra a továbbiakban *Diar*: rövidítéssel hivatkozom.

² *Diar*. I, 60, 62, 87.

³ Pl. *Diar*. I, 130–131.

goktól való idegenség jellemezte.¹ Hazatérése után, miközben titkár és házi-tanító lett Lányi Pál gömöri alispánnál Rozsnyón, hamarosan lelkészi jellegű feladatokat is ellátott: 1711. november 30-án először prédikált templomban (előtte napokig készült rá), s ezt követően, noha nem rendszeresen, de többször hívták prédikálni Késmárkra, Poprádra, Berzétére. Később Nagypalugyán is tartott néhány beszédet.² 1715 őszén Sartorius késmárki lelkész halála után Bohus György és Lányi Dániel mellett Buchholtz is az utódjelöltek között volt, próbapredikálása azonban közepesen sikerült, s végül Lányi Dániel kapta meg a tisztséget.³

Rendszeres lelkészi tevékenységet csak később, Késmárkon folytatott, ahová a gimnázium vezetésére és a szlovák diakonátusra kapott meghívást 1723. február 27-én.⁴ Itt eleinte többször előfordult, hogy mások prédikáltak helyette, főként a nyelvi nehézségek miatt; ő maga május 6-án beszélt először: „*Laus Deo, prima vice Slavice concionatus sum.*”⁵ A következő hetekben még hálát adott Istennek a naplóban, hogy szerencsésen alakult a szlovák prédikáció,⁶ azután „belejött”. Néha kisegített a német templomban, még a ruzsbachi fürdőben is magyarázta az evangéliumot, őhelyette pedig nemegyszer nagyobb diákjai prédikáltak, gyakorlatban is kipróbálván a retorikából tanultakat. Olykor említi, hogy beteget látogatott, közreműködött temetéseken,⁷ a lelkészi munka egyéb területeiről azonban nem beszél, és ordinációról sem szól a naplóban.⁸

Tanárként az iskolában a napot imádsággal, bibliaolvasással kezdte; a hit-tan- és egyháztörténet-órák mellett rendszeresek voltak a teológiai tárgyú disputációk, többek között Luther meghívásáról és a reformáció jogosságáról, a purgatórium ellen, a pokolról, poligámiáról, ördögűzésről, szerzetesi fogadalmakról. Húsvét előtt Buchholtz minden évben Krisztus szenvedé-

¹ Tiszolci evangélikus levéltár (Archív Ev. a. v. farského úradu v Tisovci), 53. kötet: „Dn. Georgius Buchholtzius Scepusio-Hungarus, quamdiu apud nos commoratus est, quod fere biennium est, ita vixit, ut sua modestia, pietate ac in studiis assiduitate omnium in se amorem facile concitaret. Namque a vanitatibus, quibus vulgus studiosorum addictum esse solet, plane alienus, sua egit impense, idque unice operam dedit [...]”.

² *Diar.* I, 516, 523, 534, 982.

³ *Diar.* I, 869, 872.

⁴ *Diar.* II, 108.

⁵ *Diar.* II, 125.

⁶ *Diar.* II, 127, 130.

⁷ Pl. *Diar.* I, 870; II, 605, 661, 853, 1167.

⁸ Csepregi Zoltán tájékoztatása szerint az ordinációs anyakönyvekben sem szerepel.

sének, karácsonykor születésének történetét magyarázta a diákoknak, akik a nagyheti passióéneklésben is részt vettek. Az ünnepek előtt közösen járultak Úrvacsorához (Buchholtz mindig feljegyezte, összesen hányan), bár Késmárkon egyik részük a német, a másik a szlovák templomban tette ezt. Ünnepekhez kapcsolódóan gyakran osztott ki vallásos szövegű verseket a diákoknak, bizonyára azért, hogy azzal köszöntsék a környékbeli előkelőket, az iskola patrónusait. Néhány ilyen verset naplójába is feljegyzett, köztük kilenc magyar nyelvű is van: három húsvétra, egy pünkösdre, öt pedig karácsonyra készült.⁹ Többször található utalás a naplóban egyes – főleg egyházi – énekek kinyomtatására, ezeket azonban nem ismerjük.¹⁰

Az iskolai életnek számos vallási ünnephez kapcsolódó szokás is szerves része volt, Buchholtz azonban néha – nem indokolja a naplóban, hogy miért – megtiltotta diákjainak a balázs-, illetve gergelyjárást, gyakran pedig a táncot. Utóbbi megszegéséért nemegyszer meg is büntette őket, például elzárással, vagy akár kizárással is – de aztán két nap múlva nyilvános bocsánatkérést követően visszavette a bűnösöket.¹¹ Mindennek oka biztosan nem a világiasság egyértelmű elítélése: ő maga is táncra perdült, énekelt, játszott, mulatott, fürdőre ment nemegyszer. Nagypalugyán ottléte alatt minden karácsony előtt több ezer ostya sütéséről gondoskodott, amelyeket diákjai vittek el a környező településekre. Az ostyahordás (hostiatio) régi szokás, karácsony előtt kezdetben a lelkész, később a tanító süttetett ostyát, amelyet az iskolás gyermekekkel küldtek el a családoknak. Minden házhoz annyit vittek, ahányan laktak benne, s mielőtt átadták, énekeltek, verset mondtak.¹²

---

⁹ Buchholtz magyar nyelvű verseiről, szövegkiadással: BOGÁR Judit, *Iffj. Buchholtz György magyar nyelvű köszöntőversei*, Magyar Könyvszemle, 1998, 390–397.

¹⁰ Varga Imre 1983-as tanulmányában így ír: „Nyomtatásban előbb is jelenhetett már meg egyházi éneke. Enélkül nehéz megérteni, hogy 1719 húsvét vasárnapján a templomban énekét közreadták vagy kifüggesztették.” Idézi Buchholtz 1719. április 9-i bejegyzését: „Cantio mea promulgata.” (VARGA Imre, *Buchholtz György (1688–1737) és az iskolai színjátás*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1983, 215.) Az eredetiben azonban nem cantio, hanem cantatio szerepel, vagyis nem Buchholtz versét függesztették ki a templomban, hanem a húsvét utáni adománygyűjtést hirdették ki.

¹¹ Pl. *Diar.* I, 1115, 1167; II, 186, 192, 1243, 1318.

¹² *Magyar néprajzi lexikon*, főszerk. ORTUTAY Gyula, IV, Bp., Akadémiai, 1981, 119–120; *Magyar katolikus lexikon*, főszerk. DIÓS István, szerk. VICZIÁN János, X, Bp., Szent István Társulat, 2005, 261–262.

Néhányszor a késmárki gyülekezet, illetve a lőcsei egyházkerület életéből is említ eseményeket diáriumában Buchholtz: különféle tanácskozásokat, templomépítési, -szépítési, -javítási munkákat, Schwartz János superintendens temetését, új tisztségviselők megválasztását, egyházon belüli vitás ügyeket.¹³ 1729. március 4-én a patrónusok püspökválasztásra gyűltek össze, „cui electioni contradicimus”¹⁴ – nem derül ki azonban, hogy kik tiltakoztak Buchholtzcal a választás ellen, és mi volt a kifogásuk az új elöljáróval szemben. A késmárki gyülekezet többször is vele íratva leveleit, őt küldte követként hivatalos ügyekben Lőcsére.¹⁵

Az evangélikusokat ért külső támadásoknak nem sok nyomát találjuk a naplóban. Néhányszor utal Buchholtz apja, a szintén lelkész idősebb Buchholtz György (1643–1723) száműzetésére, iskolai ellenőrzésekre, bizonyos személyek elleni „inquisitio”-ra, utóbbiak azonban általában nem felekezeti indíttatásúak voltak.¹⁶ Nem említi név szerint a Carolina Resolútiót sem (hajdani diákja, Fábri Gergely 1731-ben az egész rendelkezést bemásolta naplójába¹⁷), csupán két rövid megjegyzést tesz 1734-ben, amelyek valószínűleg ezzel kapcsolatosak: augusztus 20-án levelet kapott Pozsonyból az iskola dolgában, szeptember 3-án pedig megérkezett a királyi tanács végzése arról, hogy az iskolát megerősíti jelen állapotában. „Laus Deo” – kommentálta Buchholtz a hírt.¹⁸

Előfordult, hogy diákjai csínytevései miatt vagy más okból vitába keveredett a késmárki pálosokkal vagy a katolikus oldal valamely más képviselőjével,¹⁹ komolyabb ellentétekről azonban nem olvashatunk; általában nyitott volt más felekezetek tagjai felé, érdeklődött szokásaik és különösen művészeti alkotásaik iránt. Utazásai során felkereste a katolikus és református templomokat éppúgy, mint a zsinagógákat. Jóban volt a Vörös kolostor kamalduli szerzetesével és a podolini piaristákkal, többször meglátogatták egymást; előbbiek még laterna magicát nézni is eljöttek hozzá, és feljegyezték, amikor utóbbiak szolgája belefúladt az árvízbe. Feleségével gyakran

¹³ Pl. *Diar.* I, 541, 987, 1080, 1099; II, 495, 666.

¹⁴ *Diar.* II, 678.

¹⁵ Pl. *Diar.* II, 694, 719, 733, 914.

¹⁶ Pl. *Diar.* I, 602, 756, 1337; II, 282.

¹⁷ PAYR Sándor, *Fábri Gergely naplója*, Theológiai Szaklap, 1903/2, 131.

¹⁸ *Diar.* II, 1142, 1143.

¹⁹ Pl. *Diar.* II, 356–358.

látogatták meg Ábrahámfalván Görgei Márton páttert, és nemegyszer említi, hogy katolikus papok vagy református lelkészek jártak nála, vagy éppen ő vacsorázott náluk.²⁰ Egyszer részt vett egy zsidó gyermek körülmetélésén, máskor egy Isaac nevű zsidó meghívta „Bacchanalia sua celebrans”.²¹ Érdeklődött más egyházak, felekezetek élete és tanítása iránt, számos ilyen témájú könyvet olvasott (például a keleti egyházak hitvallásáról, a pápaság, a konklávék, a jezsuiták történetéről, vagy magyarországi katolikus műveket). Természetesen a vitairatokat sem kerülte el, és ha szükséges volt, hite védelmére kelt, alapvetően azonban nem volt hitvitázó típus – a napló alapján legalábbis. Protestantizmusa nem jelentett Habsburg-ellenességet: az iskolában és a templomban imádkozott diákjaival a császárért, a könyvek és könyvtárak dicséretéről szóló darabjában pedig Isten áldását kérte a királynőre és férjére.²²

Naplójában sokszor említi ünnepeket, és ezek között a szentek emléknapjai, Mária-ünnepek és Mindenszentek is előfordulnak, csakúgy, mint a diákok számára írt csíziójában. Beszél rorátéről és szentségimádásról is. A szepességi evangélikusok vallásgyakorlatában sokáig megmaradtak katolikus szokások; az 1707-es rózsahegyzi zsinat még számos szent ünnepének megtartásáról rendelkezett.²³ Buchholtz a csillagok állására is figyelt: kislánya születésekor feljegyezte az újszülött horoszkópját, csíziójában egyes hónapok kapcsán a csillagjegyeket is megemlítette.²⁴

Élénken érdeklődött mindenféle egyháztörténeti emlék és egyházművészeti alkotás (templomok, egyéb épületek, könyvek, kéziratok, tárgyi emlékek) iránt. Mindig feljegyezte, ha templomban volt, vagy éppen csak látott egy templomot, s azt is, hogy volt-e tornya a templomnak, ha igen, mennyi és milyen; mekkorák és milyen régiek a harangok. Néhány tornyot le is rajzolt.²⁵ Mindenféle felekezethez tartozó templomot meglátogatott, a nem evangélikusok azonban elsősorban mint építészeti alkotások, illetve zenei rendezvények színhelyei érdekelték. Nemcsak azt említette gyakran, hogy

---

²⁰ Pl. *Diar.* I, 544, 1110; II, 478, 486, 606, 607, 626, 699, 857, 909, 1200.

²¹ *Diar.* I, 1260, 1349.

²² *Diar.* I, 1108; VARGA Imre, *Buchholtz György drámája a könyvek megbecsüléséről*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1984, 193.

²³ WEBER Samu, *A protestáns elv lassú haladása különös tekintettel a Szepességre*, Protestáns Szemle, 1906, 481.

²⁴ *Diar.* I, 905, 798–800.

²⁵ *Diar.* I, 111–113.

templomokban zenét hallgatott, hanem ő maga is orgonált, társaival muzsikáltak, énekeltek; néha zenét is szerzett.

Mindig felírta, ha Luther Mártonnal kapcsolatos bármilyen dolgot látott vagy hallott, mint például Greifswaldban általa írt leveleket vagy Mártonnapon Mayer professzor róla szóló prédikációját.²⁶ Még egy kronosztichonos disztichont is írt el nem égett képéről: „Efflges IntaCta Manet tVa sanCte LVthere / Vrget VVLCanVs; neC noCet ArterIae 1634.”²⁷ Wittenbergi tartózkodása idején beszámolt a vártemplom kapujáról és Luther személyes tárgyairól. Később az iskolában részletesen tanította életét, munkásságát.

Napi olvasmánya volt a *Biblia*, erről azonban általában csak akkor írt, ha a végére ért, és kezdte újra előlről. Nem derül ki egyértelműen, hogy milyen nyelven olvasta (valószínűleg latinul vagy németül), utal viszont különböző nyelvű – latin, német, görög, héber, cseh, szlovák – változatokra, valamint különféle fordításokra – például Bézaiéra, Lutherére –, amelyeket megvásárolt, végigbongészett, barátainak vagy ismerőseinek küldött. A protestáns *Szentírás*ban nem szereplő deuterokanonikus részeket is elolvasta, 1709 októberében például *Judit*, *Tóbiás*, a *Bölcsesség*, *Sirák fia* és *Báruk könyvét*, később *Eszterét* is.²⁸ Nemcsak a *Biblia* szövegét tanulmányozta, hanem hozzá írott segédkönyveket, kommentárokat is. (Az egyes bibliai könyveket, azok meghatározott helyeit magyarázó szerzőkről, illetve műveikről – a konkrét lapszám feltüntetésével – külön jegyzéket készített.)²⁹ A *Biblia* mellett gyakran olvasott teológiai, vallásos tárgyú műveket, főként evangélikus szerzők írásait. A tudományosabb írások mellett gyakran említ elmélkedéseket, prédikációkat, ima- és énekeskönyveket, például Christian Scriver meditációit, a Transcius-féle énekeskönyvet, Johann Arndt *Paradies-Gärtlein*jét, vagy a Kempis Tamásnak tulajdonított *Imitatio Christi*.³⁰

Bensőséges, személyes vallásosságának a már említetteken kívül is számtalan jelét adta naplójában. A rendszeres bibliaolvasás mellett sokat elmélkedett, imádkozott, olykor böjtölt is. A hónapokat és éveket többnyire

²⁶ Pl. *Diar.* I, 92, 238, 447.

²⁷ *Diar.* I, 400.

²⁸ *Diar.* I, 79, 446.

²⁹ Tiszolci evangélikus levéltár (Archív Ev. a. v. farského úradu v Tisovci), 9. kötet

³⁰ *Diar.* I, 251–252; II, 683, 977, 1230.

imádsággal kezdte és zárta diáriumában (a korszak naplóirodalmában számos példát találhatunk erre, így tett többek között Károlyi Sándor, Czegei Vass György és László, Keczer Ambrus és Cserei Mihály is³¹), de máskor is gyakran adott hálát, könyörgött, fohászkodott röviden. Sűrűn előfordul a „Laus Deo”, betegségben a „Domine Jesu juva” kifejezés a szövegben. Elhunyt családtagjait Isten kegyelmébe ajánlotta.

Imádságainak stílusa nem különösebben egyedí, a jól ismert gondolatokat, kifejezéseket használta. 1718. január 1-jén például ezt írta: „Tibi sit laus Christe Redemptor, qui praesentem etiam annum me cum meis salvum attingere sinis: largire ut praesens sit corpori et animae prosper, remitte praeteriti veteris delicta, et si placuit, hoc me anno liberet ex hoc corpore mortis docendum ad aeviterna caelestis gloriae gaudia. Amen!”³² Az évet pedig így zárta le: „Laus tibi Christe pro totius anni beneficiis. Amen”.³³

18. század eleji evangélikus rektorról, lelkésztől szólván megkerülhetetlen a pietizmus kérdése. Buchholtz Györgyöt általában nem említi a szakirodalom a magyar pietisták között, bár Johann Lipták a késmárki liceum múltjáról szóló cikkében a pietista realizmus képviselőjének nevezi.³⁴ Buchholtz naplójában nem sokat árul el álláspontjáról, csak néhányszor írta le a szót. Levelezést folytatott, kapcsolatokat ápolt mindkét oldal képviselőivel.

Egy egyetemi órán Toppertzer Péter Pálnak, „qui jam pietistica spirat”, diáktársához, Gally Simonhoz írott levelét olvasta, majd unalmában versi-

---

³¹ Gróf KÁROLYI Sándor *önéletrajza és naplójegyzetei*, kiad. SZALAY László, Pest, 1865, I–II; CZEGEI VASS György és VASS László *naplói 1659–1739*, közli NAGY Gyula, Bp., 1896 (Monumenta Hungariae Historica / Magyar Történelmi Emlékek, Írók, 35 – Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI–XVIII. századokból, 3); KECZER Ambrus *naplója*, közli TASNÁDI NAGY Gyula, Bp., 1894 (Monumenta Hungariae Historica / Magyar Történelmi Emlékek, Írók, 33 – Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI–XVIII. századokból, 2); TÓTH Zsombor, *Műfaj vs. íráshasználat? Történelmi antropológiai megjegyzések a XVIII. századi emlékirat-irodalomhoz: Cserei Mihály kalendáriumai. Esettanulmány* = T. Zs., *A történelmem terbe: Antropológiai szempontok a kora újkori magyar íráshasználat textusainak értelmezéséhez*, Kolozsvár, KOMP-PRESS – Korunk Baráti Társaság, 2006 (Ariadné Könyvek), 333–405.

³² *Diar.* I, 1104.

³³ *Diar.* I, 1160.

³⁴ Johann LIPTÁK, *Aus der Vergangenheit des evangelischen Lyzeums in Käsmarck* = J. L., Roland STEINACKER, *Das deutsche evangelische Schulwesen in der Slowakei*, Stuttgart, 1957, 42.

kéket írt, egyet a pietistákról is.³⁵ Megvásárolt és elolvasott pietista és pietizmus-ellenes könyveket is. Greifswaldból hazafelé Boroszlóban például megvette a pietizmus elindítójának, Philipp Jacob Spenernek *Pia desideriját*, de csak jóval később, 1721 augusztusában kezdte el olvasni.³⁶ Második peregrinációja során mindössze egyetlen alkalommal, Jénában említette a pietizmust: „In lecto sine cessatione de Pietistis disseruimus.”³⁷ Néhány nappal később Wittenbergben feljegyezte, hogy Lányi Dánieltől Spener és Francke írásait tartalmazó kis könyvecskét kapott.³⁸ Halléban, a pietizmus fellegvárában egy szót sem ejtett a kérdésről, bár személyesen találkozott August Hermann Franckével, testimoniumot is kapott tőle.³⁹

Buchholtz Magyarországra való visszatérése után sincs túl sok utalás a naplóban a pietizmusra. Az egyetlen egyértelműnek tűnő állásfoglalása a kérdésben, amikor 1730. szeptember 30-án anti-pietista téziseket adott a diákoknak.⁴⁰ Áruklódó lehet, hogy peregrináló diákjainak többsége az orthodox Wittenbergbe ment tanulni. Elolvasott néhány chiliazmus- és Petersen-ellenes művet is. 1723 szeptemberében a chiliazmusról vitatkozott Schwartz superintendenssel („qui millenarium terminative asseruit”), másnap disputációt tartott az iskolában „adversus Annuum Millenarium”, és folytatta a vitát a püspökkel az inspektorok jelenlétében.⁴¹

A magyar pietizmus érdemeinek tulajdonított tevékenységekből – a gyermeknevelés fontossága, a nép és a gyülekezetek gondozása, a tudományok művelése termékeny irodalmi munkássággal – Buchholtz is kivette a részét, s a pietizmus elvei közt fontos helyet betöltő felekezeti türelmet, beteglátogatást, rendszeres bibliaolvasást⁴² is gyakorolta, ez azonban kevés ahhoz, hogy a pietisták közé soroljuk. A nagypalugyai, illetve késmárki isko-

³⁵ „Impia qu[.] pietas tenuit pietista docendus, Antiphraasi dictus, qua[.] sine luce lucens: Ut pannosa cohors sine panno vestibus expers, Dicitur, inde itidem: qui impius, ille pius.” (*Diar.* I, 328.)

³⁶ *Diar.* I, 499, 1385.

³⁷ *Diar.* I, 655.

³⁸ *Diar.* I, 669.

³⁹ *Diar.* I, 671–672.

⁴⁰ *Diar.* II, 830.

⁴¹ *Diar.* II, 155–156.

⁴² PAYR Sándor, *Magyar pietisták a XVIII. században = Magyar Protestáns Egyháztörténelmi Monographiák*, I, Bp., 1898, 128; CSEPREGI Zoltán, *Magyar pietizmus 1700–1756: Tanulmány és forrásgyűjtemény a dunántúli pietizmus történetéhez*, Bp., Teológiai Irodalmi Egyesület, 2000 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 36), 13.

lában tanított tárgyak közt találunk ugyan olyanokat, amelyek vélhetőleg hallei hatásra szerepelnek a szokásosnál jóval nagyobb súllyal vagy jelennek meg a tananyagban (pl. különféle reáltárgyak: fizika, ásványtan, földrajz, sőt katonai építészet⁴³), ám a késmárki líceumban már Buchholtz elődje, Bohus György is fontos szerepet tulajdonított a természettudományos és földrajzi-történeti vizsgálódásoknak, a gyakorlati foglalkozásoknak, s Bél Mátyás ösztönzésére reformokat is bevezetett⁴⁴ – Buchholtz pedig valószínűleg őket követte módszereivel, nem pedig közvetlenül Franckét.

Úgy tűnik tehát, hogy nyitott, érdeklődő emberként megismerkedett a kegyességi mozgalom tanításával, de mint általában, ez esetben is az arany középutat követte. Átvette, alkalmazta a gyakorlati életet jobbá tevő elemeit, de túlzásokba nem esett, s került a komoly vitákhoz, összecsapásokhoz vezető elméleti állásfoglalást.

Buchholtz tudományos és teológiai képzettsége és tevékenysége mellett szemmel láthatóan érdeklődött olyan témák iránt is, mint a sárkányok, boszorkányok, vámpírok, lidércek léte és cselekedetei, vagy a sátán megjelenése. Naplójában csak néhány ilyen esetet említett röviden, a boroszlói Sammlung című folyóiratban azonban hosszasan is beszámolt hasonlókról. Könyveket olvasott a démonológiáról, mágiáról, vámpírokról.⁴⁵ A babonákban, különféle hiedelmekben, úgy tűnik, nem hitt, szolgálóját is megszidta babonás cselekedetek miatt.⁴⁶ Azt viszont kételyeinek megfogalmazása nélkül írta 1716. június 23-án, hogy Bodefalván a sátán éjszaka kiráncigált valakit az ablakon, de mivel az illető Istenhez fohászkodott, a falun kívül végül elengedte. Az eset kapcsán további ördögös históriákat is említett.⁴⁷ 1733 májusában vámpírokról szóló könyvet olvasott; 1734 júliusában az ördögtől való megszállottságról tartott órát az iskolában.⁴⁸

---

⁴³ VARGA, *Buchholtz György (1688–1737)...*, i. m., 215–216.

⁴⁴ Vö. BÉL Mátyás *Levelezése*, s. a. r. SZELESTEI N. László, Bp., Balassi, 1993 (Magyarországi tudósok levelezése, 3), 87–88: Bél Mátyás Bohus Györgynek (1721. március 22.): „Ludum vestrum litterarium reformatum iri, lubens audio.”

⁴⁵ *Diar.* I, 590; II, 11, 1047.

⁴⁶ *Diar.* I, 1117.

⁴⁷ *Diar.* I, 946–947.

⁴⁸ *Diar.* II, 516, 776, 1047, 1134.

Ágostoni vallomásokat, misztikus lángolást, mély bűnbánatot, Istennel való személyes beszélgetést, netán vitatkozást hiába is keresnénk Buchholtz naplójában: benne szinte kizárólag külső események objektív leírásáról van szó, érzései, érzelmei, gondolatai a legritkább esetben jelennek csak meg. Emiatt vallásosságának különféle mozzanatai közül leginkább csak a külsőleg is megnyilvánulólag ragadhatók meg naplója alapján, ám talán így sem érdektelen, hogy miképpen élte mindennapjait egy evangélikus lelkész a 18. század eleji Magyarországon.